

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРБИ У РУМУНИЈИ

САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

СРБИ У РУМУНИЈИ – САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

СРБИ У РУМУНИЈИ
– САДАШЊЕ СТАЊЕ
И ПЕРСПЕКТИВЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CXCVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 47

SERBS IN ROMANIA
– CURRENT SITUATION
AND PERSPECTIVES

PROCEEDINGS OF THE ROUND TABLE
HELD ON DECEMBER 6, 2019

Accepted for publication at the 4th Session of the Department of Social Sciences, held on December 2, 2020, after being reviewed by Academicians *Tibor Várady*, corresponding members *Alpár Losoncz* and *Jelena Jovanović*, Professors *Dragoljub B. Đorđević*, *Radivoje Mladenović* and *Dragana Radovanović*, *Mirjana Bojanić Ćirković*, PhD, *Mladena Prelić*, PhD, *Mirjana Pavlović*, PhD and *Marta Stojić Mitrović*, PhD

Editors

Academician TIBOR VÁRADY
MIHAJ N. RADAN, PhD

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СХСVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 47

СРБИ У РУМУНИЈИ
– САДАШЊЕ СТАЊЕ
И ПЕРСПЕКТИВЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА ОКРУГЛОГ СТОЛА
ОДРЖАНОГ 6. ДЕЦЕМБРА 2019.

Примљено на IV скупу Одељења друштвених наука, 2. децембра 2020. године, на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, дописних чланова *Алџара Лошонца* и *Јелене Јовановић*, професора *Драгољуба Б. Ђорђевића*, *Радивоја Младеновића*, *Драгана Радовановић*, доц. др *Мирјане Бојанић Ђирковић*, др *Младене Прелић*, др *Мирјане Павловић* и др *Марше Стојић Мићковић*

Уредници

академик ТИБОР ВАРАДИ
проф. др МИХАЈ Н. РАДАН

БЕОГРАД 2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Лектура
Тања Рончевић

Коректура
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Стевановић

Штампа
ЈП Службени гласник

Тираж 300 примерака

ISBN 978-86-7025-903-4

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i> – Михај Н. Радан	7
Огњан Крстић, <i>Положај српској народа у Румунији</i>	11
Ognjan Krstić, <i>Position of the Serbian people in Romania</i>	18
Михај Н. Радан, <i>Центар за научна истраживања културе Срба у Румунији (ЦНИКРС) – циљеви, пројекти, досадашњи резултати, перспективе</i>	19
Mihai N. Radan, <i>Centre de recherches scientifiques sur la Culture Serbe en Roumanie – objectifs, projets, résultats obtenus et perspectives du Centre</i>	35
Биљана Сикимић, <i>Етнолингвистички и антрополошколингвистички аспекти истраживања Срба у Румунији – искуства теренској рада</i>	51
Biljana Sikimić, <i>Ethnolinguistics, linguistic anthropology and fieldwork experiences in the research of Serbian language and traditional culture in Romania</i>	66
Горан М. Максимовић, <i>О неким облицима образовне, културне и научне сарадње српске мањине и српских мањина и дијаспоре – на примјеру узајамних веза Ниша и Тимишвара</i>	67
Goran M. Maksimović, <i>About forms of educational, cultural and scientific cooperation of mainstream and diaspora – on the example of mutual relation between Niš and Timisoara</i>	78
Октавија Неделку, <i>Место српске књижевности у Румунији у оквиру мајичне књижевности</i>	81
Octavia Nedelcu, <i>The place of the Serbian literature in Romania within the literature of the country of origin</i>	92

Снежана Гудурић, <i>Српско-румунски језички, културни и историјски контакти кроз њризм у пројекта МПНТР РС „Језици и културе у времену и простору“</i>	93
Snežana Gudurić, <i>Les contacts linguistiques, culturels et historiques Serbo-Roumains dans le cadre du Projet “Langues et cultures dans le temps et l’espace”</i>	107
Саша Јашин, <i>Срби у Румунији – историјски пресек</i>	109
Saša Jašin, <i>Serbs in Romania – a historical overview.</i>	139
Дејан Попов, Стеван Бугарски, <i>(С)џоменичко наслеђе Срба у Румунији</i>	141
Dejan Popov, Stevan Bugarski, <i>The memorial legacy of the Serbs in Romania</i>	155
Јулијана Галеш, <i>Школа и заједница – студија случаја: Теоретска гимназија „Доситеј Обрадовић“ у Темишвару</i>	157
Iuliana Gales, <i>École et communauté – Étude de cas: Lycee Theorique Dositei Obradovici de Timișoara</i>	174
Горан Мракић, Стеван Бугарски, <i>Издаваштво Срба у Румунији у прошлости и данас</i>	175
Goran Mrakić, Stevan Bugarski, <i>The Publishing activity of the Serbs from Romania.</i>	182

МЕСТО СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У РУМУНИЈИ У ОКВИРУ МАТИЧНЕ КЊИЖЕВНОСТИ*

ОКТАВИЈА НЕДЕЛКУ**

С а ж е т а к. – У стручној библиографији о румунско (југословенско) српским културним односима постоје бројне књиге, студије, чланци и радови као доказ великог интересовања научних истраживача за ову тематику. Знатно је мањи број студија које се односе на разматрање српске књижевности у Румунији, ограничен на неколико есеја, предговора или поговора у антологијама или књижевним лексиконима. Наш рад је у том смислу скроман допринос „критичкој радиографији“ стваралаштва српских писаца у Румунији, који има више синтетички и информативни карактер са намером да се истакне припадност ове књижевности у културном простору матичне књижевности.

Кључне речи: румунско-српски културни односи, мањинска књижевност, идентитет, српска књижевност у Румунији, дијаспора

Културни румунско-српски (југословенски) односи су одувек побуђивали интерес научних истраживача, слависта, историчара и критичара књижевности, а током времена отварали и нова питања, што је резултирало бројним књигама, студијама, чланцима, научним излагањима на националним и међународним скуповима.¹

Када је у питању развој српске књижевности у Румунији, круг ових истраживања видљиво је сужен (иако постоје студије, огледи, предговори или поговори у антологијама или књижевним лексиконима). А када је реч о српској књижевности у Румунији бар у последњих четврт века, они скоро да у потпуности изостају.²

Наше истраживање је у извесном смислу скроман допринос „критичкој радиографији“ књижевног стваралаштва писаца на српском језику у Румунији

* Део рада објављен је у часопису „Romanoslavica“, том LIV, број 1, Едитура Универзитета у Букурешту, 2018, стр. 33–44.

** Факултет за стране језике и књижевности Универзитета у Букурешту; имејл: octavia.nedelcu@lls.unibuc.ro

¹ Види библиографију.

² Изузимајући истраживања песника, есејисте и преводиоца Слободана Вуксановића који се међу првима бавио српском књижевношћу у расејању у збирци *Поетика завичајној. Савремени њесници у Румунији*, Чачак, 1998.

више информативног карактера, будући да се озбиљнија анализа не може спровести над садашњим књижевним остварењима.

Први покушај књижевне критике објављен тек 1977. године, насловљен је *Књижевни освртѝи*,³ аутора Небојше Поповића и обухвата кратке текстове о најпознатијим ауторима⁴ тог периода. Иако скромно остварење на још врло оскудном подручју књижевне критике, Небојша Поповић, и сам писац, био је човек истанчаног укуса који се вешто користио специфичним инструментима књижевне анализе. Након више од једне деценије, вредновање књижевног стваралаштва на српском језику у Румунији преузео је у наставку професор Живко Милин који је 1984. године објавио студију *Крийиички оїледи*.⁵ Овога пута аутор говори о појединим мање познатим писцима чија су дела излазила у књижевној периодици, указујући више на неке утицаје старије или савремене српске књижевности.

Међутим, највреднија је пажње значајна хрестоматија поезије и прозе на српскохрватском језику коју је приредила професорка Војислава Стојановић, под сугестивним насловом *Трајање*.⁶ Реч је о првој антологији објављеној 1986. године у матичној земљи, у Ваљеву. Хрестоматија садржи опширнију студију о развоју српске културе и послератне књижевности у Румунији до 1986. године. Обухвата критичке осврте најрепрезентативнијих дела српских књижевника и представља истинско откровење одлично оцењено од стране југословенске књижевне критике. Чувени слависта, професор Слободан Ж. Марковић наводи у предговору овог издања следеће:

„Стваралаштво на српскохрватском језику после другог светског рата у Румунији настајало је на богатој традицији Баната, Клисуре и других крајева у којима живе Срби, и шире од тога, али је настајало и на темељу идеја и остварења у доситејевском и вуковском духу. Доситеј се из Чакова отиснуо на свој просветитељски пут, а Вукова мисао и дело нашли су свог одјека у Темишвару, Араду и другим значајним културним центрима. (...) *Трајање* је први корак ка синтетичном сагледавању и презентирању једног разуђеног књижевног стварања“ (Стојановић, 1986: 6–7).

Године 1993, песник и преводилац из Србије, Миљурко Вукадиновић, тадашњи лектор за српски језик на Универзитету у Букурешту, објавиће књигу књижевне критике *Приближавања*,⁷ у којој даје објективну и стручну анализу

³ Небојша Поповић, *Књижевни освртѝи*, Букурешт, Критерион, 1977.

⁴ Реч је о следећим писцима: Владимир Чоков, Светомир Рајков, Лазар Илић, Чедомир Чонка Клисурац, Чедомир Миленовић, Иво Мунћан, Жива Поповић, Мирко Живковић, Јован Чолаковић, Славко Веснић, Ђока Мирјанић.

⁵ Живко Милин, *Крийиички оїледи*, Букурешт, Критерион, 1984.

⁶ Војислава Стојановић, *Трајање. Избор из књижевности на српскохрватском језику у С. Р. Румунији*, избор извршила и приказ написала Војислава Стојановић, ГИП „Милић Ракић“, Ваљево, 1986.

⁷ Миљурко Вукадиновић, *Приближавања*, Букурешт, Критерион, 1993.

романа српских аутора из Румуније. Нажалост, намера да се ова иницијатива настави са другим књижевним врстама није спроведена у дело.

Пре него што укажемо на данашње културне прилике у којима се ствара књижевност на српском језику у Румунији, потребно је да подсетимо да она није без корена и традиције те је у том смислу користан кратак пресек кроз време. Тешко је одговорити на питање: где су зачеци српске књижевности у Румунији јер постоје само делимични одговори. Много је теже дати целовитији увид, будући да, нажалост, не постоји још једна књижевна историја. Уврежено је мишљење да се српска књижевност у Румунији родила после Другог светског рата, иако данас има истраживача⁸ који тврде да, ако су постојали српски манастири у средњем веку на тлу данашње Румуније, значи да је постојала и преписивачка делатност, што, међутим, не значи књижевност у данашњем смислу речи. Заиста, у румунском Банату постојао је знатан број прегалаца, учитеља, свештеника, сељака који су се окушавали и у књижевном стваралаштву и објављивали у тадашњим публикацијама на српскохрватском језику као што су биле: „Гласник“ (1922–1941), „Темишварски весник“ (1935–1947), алманах „Живот“ (1936), „Културни упутник“ (1948), „Народна култура“ (1955), „Нови живот“ (1957), преименован данас у „Књижевни живот“, часопис Удружења писаца Румуније.

О одређеној доследности и књижевној вредности можемо говорити тек од момента када се основала прва издавачка кућа. Из перспективе издавачке књижевне делатности Срба у Румунији у послератном периоду можемо издвојити 3 значајне фазе. Прва фаза почиње 1950. када је основана српска редакција, једна од првих редакција која је функционисала у оквиру Државног завода за књижевност и уметност у Букурешту и коју је водио две деценије професор Мирко Живковић. Приоритет редакције била је издавачка делатност на српскохрватском језику, објављивање школских уџбеника, превода класичне и савремене румунске књижевности, дела светске књижевности, као и уређивање класика југословенске књижевности са јасном свешћу да такве публикације представљају важан, ако не и пресудан фактор за неговање књижевне мисли и књижевног језика. Колектив редакције био је сачињен махом од југословенских бивших политичких емиграната различитих професија, који су, међутим, одлично познавали књижевни матерњи језик.

Иако циљ није био објављивање оригиналних књижевних дела, српска редакција у те две деценије свога постојања објављивала је и антологије поезије, кратке приче и народну књижевност, збирке песама, приповедака, репортаже, поезију за децу, један роман, што укупно износи око 35 оригиналних дела српских писаца овог поднебља, 60 наслова превода из румунске књижевности и 13 наслова превода класика југословенске књижевности. Прва књига штампана на српскохрватском језику била је антологија кратке приче, *За срећнију будућносћ*, 1950. године.

⁸ Иво Мунђан у предговору књизи, *Наше јоре лисћ*, Букурешт, Темишвар, Савез Срба у Румунији, 2010, стр. 6.

Оно што карактерише већину ових дела је, с једне стране, тематика оријентисана по моделу соцреализма у складу са духом епохе и притом врло идеологизована, а са друге стране, недостатак књижевног искуства, па чак и адекватног образовања (већина ових аутора су радници и сељаци), а тиме и слабо познавање књижевног језика. Сви ови недостаци, међутим, недопуњавани су ентузијазмом и патетичним уверењем да ангажовање и одговарајућа политичка оријентисаност представљају атрибуте довољне за литерарну вредност.

Време као најокрутнији критичар, показаће да у одсуству талента за писање дела, не може бити речи о истинској књижевној вредности па ће део њих пасти у заборав. Неки од аутора из овог првог периода потврдиће се касније као главни представници развоја српске књижевности у Румунији. Реч је о Светомиру Рајкову који се остварио на пољу прозе, Владимиру Чокову који се потврдио на подручју поезије, о Лазару Илићу и Славољубу Лалићу у домену поезије и прозе и др. Иако у овом почетном периоду не можемо говорити о неким изузетним књижевним остварењима, треба признати пионирски значај тих почетака који су свакако основа за будући развој српске књижевности у Румунији. Конституисању српске књижевности као релевантног естетског феномена, осим наведених аутора, пружила је шездесетих година нова група књижевника коју одликује више образовање, боље познавање језика, као и шири књижевни жанровски хоризонт. Тако из области књижевне репортаже издвајамо два аутора: Чедомир Чонка Клисурсац и Жива Поповић. У области публицистике посебно се истакао Небојша Поповић. Браћа Ђока и Драга Мирјанић заузимају важна места из области дечје књижевности. Код њих запажамо трагове класичних песника од Војислава Илића до Алексе Шантића. По литерарној вредности посебно се издвајају сјајне лирске репортаже Чедомира Чонке Клисурсца.

Следећа фаза почиње крајем 1969. године оснивањем издавачке куће „Критерион“ на чијем челу се налазио директор Домокош Геза. Овај период представља фазу процвата у развоју књижевности на српском језику у Румунији.

Издавачка кућа „Критерион“ била је културна институција атипична за седамдесете-осамдесете године, будући да је омогућила афирмацију књижевности националних мањина у Румунији на њиховом матерњем језику, те на тај начин промовисала писце који припадају различитим етничким групама који живе вековима на румунском тлу. Објављивала је публикације на језицима националних мањина у Румунији, издања врло разнолика (од белетристике, природних наука, друштвених наука до историје уметности), а од 1971. године, уз помоћ превода на румунски језик олакшала је румунским читаоцима приступ највреднијим делима литературе других националности у Румунији.

Рад је отпочела са четири редакције – мађарском, немачком, српском и хебрејском – да би постепено проширила спектар језика на словачки, чешки, украјински, руски, турски, татарски, албански, јерменски и арумунски, а од 2000. године објављује публикације на језику курда, арапском, ромском и персијском. Едитура „Критерион“ је деловала као државна институција све до децембра 1997. године, а две године касније је и приватизована. Године 2002.

преселила је своје седиште из Букурешта у Клуж-Напоку и данас углавном објављује публикације на мађарском језику.

Прва ауторска књига објављена у издавачкој кући „Критерион“ била је збирка поезије 1960. године, *Укорак са самим собом*, аутора Владимира Чокова, једног од најзначајнијих песника тога времена. Збирка је добила исте године награду Удружења писаца у Румунији. Последња књига на српском језику, штампана у истој издавачкој кући била је такође једна збирка песама, аутора Благоја Чоботина, *Чаша истине* 1994. године.

За мање од четврт века свога постојања (1970–1994), издавачка кућа „Критерион“ објавила је 222 наслова,⁹ углавном оригиналних радова, збирки поезије, кратке приче, романа, литературе за децу, потписаних од стране већ признатих аутора, као што су: Чедомир Миленовић (13 наслова), Иво Мунћан (12), Славко Веснић (10), Небојша Поповић (9), Светомир Рајков (7), Драга Мирјанић (7), Владимир Чоков (7), Лазар Илић (6), Жива Поповић (6) и др. Чак иако неки од њих пишу и поезију и прозу, други остају верни једном књижевном жанру, поезији или прози. Примећујемо, међутим, да међу литерарним жанровима преовлађује лирика, док се прозним жанром, односно романом бави само неколико писаца: Светомир Рајков, Славко Веснић, Чедомир Миленовић и Лазар Илић, а драмским се жанром уопште не баве. У овом периоду вртоглаво почиње своју књижевну каријеру Славомир Гвозденовић који ће се временом доказати као најрепрезентативнији песник на српском језику у Румунији, не само по импресивном броју објављених књига у Румунији и Србији (Југославији), већ и по међународним признањима и наградама које је добио захваљујући свом посвећеном књижевном раду.

Најзначајнија карактеристика овог периода је велики број нових имена која се појављују први пут са сопственим књигама, припадници различитих генерација, који уносе нове освежавајуће тонове: Влада Барзина, Милан Зубан, Мали Андрија, Михаило Илић, Јован Гајер, Душан Баиски, Светислав Марковић и др. Постепено, уређивачка политика „Критериона“ проширује дијапазон књижевних жанрова на аутентичан фолклор или народну књижевност из матице која излази у разним антологијама (Жива Пашић, Цветко Крстић), књижевност за децу и омладину (Жива, Душан и Србољуб Мишковић, Драга и Ђока Мирјанић, Јован Чолаковић, Војин Паскуловић, Ђока Жупунски, Лазар Илић, Небојша Поповић, Иво Мунћан), као и књижевно-литерарне репортаже (Чедомир Чонка Клисурац, Небојша Поповић).

Од 1982. године покренута је колекција „Од села до села“ у оквиру које су отпочеле периодично да излазе монографије места насељених српским живљем

⁹ Годишњи просек објављених радова био је између 10 и 12 наслова. На почетку сваке године каталог је направљен на основу рукописа доступних у редакцији, са кратким описом радова за одређивање тиража. На крају сваке године објављује се каталог који садржи детаљне информације: име аутора, назив дела на српском и румунском језику, број страница, број штампарских табака, повез, година издавања. После 1990. године, када се појављује међународно кодирање и издавање ИСБН-а, књига више не садржи ове техничке информације.

или студије о културним и уметничким ансамблима који представљају важну карикату у дефинисању идентитета српског народа у Румунији. Колекција је отворена објављивањем монографије *По Семарџону кроз њпростор и време* аутора Стевана Бугарског, једног од најугледнијих Срба на румунском простору и настављена је активношћу објављивањем монографија других аутора као што су: Степанов Љубомир, Борислав Крстић, Јагода Перинац, Стева Перинац, Јован Поповић, Светозар Марков, Миле Томић, Сава Илић и др.

Други регистар садржи две књижевне научне монографије: једну о Вуку Стефановићу Караџићу, коју је потписала Војислава Стојановић, и другу о Доситеју Обрадовићу, коју је написао Мирко Живковић. Мирко Живковић ће касније објавити и друге студије о румунско-српским културним и књижевним односима од којих издвајамо: *Сведочанства* и *Нама у аманети*.

Све до 1989. године када је дошло до промене политичког режима у Румунији, целокупна објављивана литература у великој мери била је идеологизована, будући да су постојали политичка цензура и табу теме, да би након ових догађаја почела да се објављују „дела из фиоке“ која су до тада била забрањена. Такав је случај писца Миодрага Тодорова, који је све до 1990. године потписао свега две књиге, поезију и кратке приче. Аутобиографски роман *Сновиђење* Миодрага Тодорова издваја се од осталих по узнемирујућој тематици која се односи на документарну причу о депортацији етничких Срба у Бараган која је за њих постала права „голгота“. Реч је о књизи која је отворила врата нарацији о логорима, депортовању, експропријацији, политичким осуђеницима, о чему ће касније писати и други српски и румунски аутори.

Присуство женског писма на српском језику је веома дискретно и само спорадично се појављује у антологијама поезије: Љубица Рајкић, Симонида-Бугарски Шолаја и Љубинка Перинац-Станков. Списатељица која ће пробити лед и унети нов савремени израз у литературу на српском језику је новинарка Јелкица Петров која се искушала у низу канонских књижевних жанрова, објавивши прву књигу есеја *Аријаднин конац* 1989. године. Пре десет година, ауторка је написала оригинално дело *Игре за одрасле* које је изазвало велико интересовање читалаца. Реч је о модерном наративу са урбаним темама, потпуно новом стилу писања за тај период.

Други вид прозног изражавања односи се на објављивање дела банатског говорног дијалекта Срба. Реч је о књизи кратке прозе *Постјајање*, изузетно талентованог новинара и писца, аутора Миомира Тодорова која је била одлично прихваћена од стране читалачке публике.

Стална преокупација уредника била је током целог овог периода објављивање антологија поезије или прозе које укључују у избор највредније ствараоце на српском језику. Издвојићемо неколико збирки: *Вишебојни мостови* (поезија), *Неочекивани крај* (проза), обе објављене 1986. године, *У њлавом крућу звезда* (српска послератна поезија) 1998. или *Зелени коњ* (избор прича и песама) 2019.

Препознавање вредности српске литературе која је објављивана на румунском тлу огледа се, наравно, и у наградама које додељује Удружење

књижевника Румуније. Међу лауреатима издвајају се следећи аутори: Владимир Чоков (1970), Чедомир Миленовић (1975), Светомир Рајко (1979), Иво Мунђан (1981), Стеван Бугарски (1984), Благоје Чоботин (1994), Славомир Гвозденовић (2000), Љубинка Станков Перинац (2003), Горан Мракић (2012) и Зоран Вуксановић (2018).

После 90-их долазе и најзначајнија признања од стране матице: „Бранко Радичевић“ (2012) за укупан песнички и стваралачки опус Славомиру Гвозденовићу, Награда „Радоје Домановић“ за најбољег српског сатиричара дијаспоре 2006, Горану Мракићу.

Рецепција српске књижевности не би била могућа без бројних двојезичних збирки или антологија песама, чинећи их доступним у културном простору румунске књижевности, али и антологија која окупљају српско песништво у Румунији, као што је недавно промовисана збирка *Ошкривање Срба* (Крагујевац, 2019) на овогодишњем Сајму књига у Београду коју је приредио Славомир Гвозденовић и Света Маџаревић.

Током више од четврт века, иако у мањим тиражима, настављено је издавање репрезентативних дела класичне српске и хрватске књижевности чије су предговоре или поговоре потписивали обично уредници редакције. Реч је о књигама класика српске и хрватске књижевности које су у то време биле једини контакт са књижевношћу из матице. Поједина дела објављена су у засебним издањима (Иво Андрић, Милош Црњански, Борисав Станковић, Петар Петровић Његош, Симо Матавуљ, Вук Стефановић Караџић, Јаков Игњатовић и др), док је већина укључена у посебну колекцију, „Мала библиотека“.

Трећа фаза се односи на период након промене политичког режима у земљи када ће уредништво књига на српском језику преузети Савез Срба у Румунији, мањинска организација основана 1989. године, која је имала од самог почетка извесну издавачку делатност, а регистровала се као издавач од 1994.¹⁰ Са седиштем у Темишвару ова друштвено-културна организација делује активно као промотер и организатор најважнијих културних и издавачких активности Срба у Румунији, доприносећи на тај начин очувању националног, културног и језичког идентитета српске мањине у Румунији. Књижевна дела српске мањине објављивале су специјализоване редакције у оквиру државних издавачких кућа које смо поменули, са професионалним уредницима и обезбеђеном мрежом дистрибуције књига.

Године 1994. Савез Срба у Румунији постаје једина институција која, осим великог доприноса у домену школства, очувања језика, обичаја, традиције, овдашње заоставштине, културно-уметничких друштава, информативне делатности, румунско-српских историјско-културних веза и др., преузима и издавачку делатност као једини самостални издавач. Први уредници су били Љубомир Степанов и Иво Мунђан, а издавачки саветник Славомир Гвозденовић. Данас ову делатност води млади писац Горан Мракић.

¹⁰ Уредништво је предводио Љубомир Степанов, а од 2015. године Горан Мракић. Сва издања објављена су уз помоћ Савета за националне мањине и других спонзора.

У периоду од 1994. до 2019, дакле више од две деценије, издавачка кућа Савеза Срба у Румунији објавила је скоро 300 наслова из свих области које се односе на српски живаљ у Румунији (по 15–20 годишње).¹¹

Најбогатији издавачки подухват односи се на монографске списе о српским насељима,¹² на историјске и културне споменике Срба у Румунији,¹³ рађене на основу доступних архивских извора о историји културног живота који представљају својеврсну хронику српских насеља или монографије о школству.¹⁴ Наравно, драгоцени су извори о румунско-српским односима, о месним хорovima,¹⁵ оркестрима, културно-уметничким друштвима,¹⁶ као и о главним личностима¹⁷ које су обележиле овај простор, о српским црквама и манастирима.¹⁸ Импресионира огромна грађа и посвећени труд аутора у духу истраживачке оријентације проучавања прошлости опремљене одговарајућим научним апаратом. Све ове монографије резултат су преданог рада, интелектуалног потенцијала и креативне зрелости свих аутора од којих издвајамо Стевана Бугарског и Љубомира Степанова.

¹¹ Ретроспективна библиографија издања Савеза Срба у Румунији објављена је у *Темишварском зборнику*, бр. 6 (2012) и 7 (2014), која је евидентирана до године 2011/12, а потом је настављено вођење текуће библиографије од бр. 8 (2015) за године 2013/2014. и 9 за раздобље 2015/2016. Аутор библиографије је Адриана Сида Манеа. У наставку у фуснотама наводимо селективна и репрезентативна некњижевна издања.

¹² Васа Лупуловић, *Соколовац*, Темишвар, 1999; Љубомир Степанов, *Срби у Кнезу*, Темишвар, 2001; Саша Јашин, *Иванда*, Темишвар, 2002; Стојан Лера, *Чаково*, Темишвар, 2005; Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *Срби у Темишвару: Мехала*, Темишвар, 2007; Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *Срби у Темишвару: Град*, Темишвар, 2010.

¹³ Стеван Бугарски, *Историјски и културни споменици Срба у Румунском Банату*, Темишвар, 2007.

¹⁴ Душан, Сабљић, *Српско школство у Румунији 1919–1989*, Темишвар, 1996; Васа Лупуловић, Борисав Крстић, *Осмогодишња школа у Љуковци*, Темишвар, 1998; Васа Лупуловић, *Развој школства у Луковцу*, Темишвар, 2003.

¹⁵ Дејан Попов, *Хор Православне српске саборне цркве у Темишвару: монографске белешке 1997–2007*, Темишвар, 2007; Јоца Бугарски, *Хорско појање при темишварском Саборном храму Вознесења Господњеј*, Темишвар, 2010.

¹⁶ Љубомир Степанов, *Српски државни ансамбл песама и ијара у Темишвару*, Темишвар, 2003; Иво Мунћан, *Зора*, Темишвар, 2003; Љубомир Степанов, *Српски ансамбл у Темишвару: 50 година од оснивања*, Темишвар, 2005; Љубомир Степанов, *Од срца, срцу...*; поводом 35. годишњице активности дружина „Младост“ и „Талија“, Темишвар, 2006.

¹⁷ Љубомир Степанов, *Милан Николић (1888–1969), Живој и дело*, Темишвар, 2003; Стеван Бугарски, *Књижевни рад јојше Слободана Костића*, Темишвар, 2006; Стеван Бугарски, *Димитрије П. Тирол: живој и дело*, Темишвар, 2007; Стеван Бугарски, *Гроф Ђорђе Бранковић*, Темишвар, 2010; Стеван Бугарски, *Сава Текелија*, Темишвар, 2010; Стеван Бугарски, *Досијеј Обрадовић*, Темишвар, 2010.

¹⁸ Васа Лупуловић, Борислав Крстић, *Манасијир Базјаи*, Темишвар, 1998; Стеван Бугарски, *Манасијир Бездин*, Темишвар, 1999; Драгутин Остојић (колектив), *Три века Текелијине цркве*, Темишвар, 2002; Љубомир Степанов, Благоје Чоботин, *Црква Светиој Јована Крстијеља и Претече у Кејфељу*, Темишвар, 2006.

Наставља се проучавање језичког наслеђа на простору мултикултуралног Баната чији се резултати објављују или у засебним студијама,¹⁹ или у облику зборника радова на разним међународним скуповима. Проширује се пројекат о прикупљању народних песама и других облика народне књижевности у аутентичном облику и описивање народних обичаја.²⁰ Новина је објављивање двојезичних речника,²¹ речника економске и правне терминологија,²² уџбеника за проучавање српског језика као страног,²³ школских допунских приручника,²⁴ па и туристичких водича.²⁵

За разлику од осталих периода, објављују се студије и издања о политичким српско-румунским односима²⁶ у којима се подробно обрађује један компликован и осетљив историјски период, који доноси и допуњује нове информације и чињенице на којима ти односи почивају. Велика је заслуга у том погледу историчара Миодрага Милина, аутора књиге *Барајанска јол-јолша Срба у Румунији 1951–1956*, преведена и на румунски језик. Љубомир Степанов и Стеван Бугарски су организатори и уредници зборника радова годишњег симпозијума „Арад кроз време“.²⁷

Када говоримо о лепој књижевности, примећујемо да је и даље поезија доминантан књижевни жанр. Из старије генерације опстају и успевају да врше радикалне промене у писању у духу новог времена: Влада Барзин, Чедомир Миленовић, Ђока Жупунски, Цветко Крстић, Иво Мунђан, Михаило Илић и др. чије песме лепе наглашена сензибилност, искушење сталне интроспекције, брижљив израз и богатство мотива.

У првој антологији поезије, прозе, есејистике и критике објављене под насловом *Најава* из 1984. у издању „Критериона“, приређивач Стеван Бугарски је одабрао седамдесет аутора на основу јединственог критеријума да нико од њих није до тада имао објављену сопствену књигу. Највећи део њих били су врло млади људи који су се дуже или краће време окушавали на

¹⁹ Mihai Radan, *Grairiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, Timișoara, 2000; Михај Радан, *У јохохе гјајновитијом Карашу. Ејнолошке и фолклористичке студије*, Темишвар, 2004.

²⁰ Борислав Ђ. Крстић, *Народни обичаји Клисурсаца и Пољадијаца*, Темишвар, 2002

²¹ Миле Томић, *Српско-румунски речник*, том I–III, Темишвар, 1999; Милан Николић, *Српско-румунски речник*. Фототипско издање, Темишвар, 2005; Миле Томић, *Румунско-српски фразеолошки речник*, Темишвар, 2010.

²² Лидија Чолевић, Октавија Неделку, *Речник јравних и економских штермина*, Темишвар, 2014.

²³ Вишеслава Ђирић, *Српски језик за све узрасће, I–II, III*, Темишвар, 1998.

²⁴ Дијана Стате (колектив), *Методска свеска за I–IV разред*, Темишвар, 1997; Јоца Бугарски, *Школски музички приручник*, Темишвар, 2015.

²⁵ Здравко Фенлачки, *Тамо-амо јо Банайу*, Темишвар, 2007.

²⁶ Миодраг Милин, *Срби из Румуније и румунско-југословенски односи. Прилој и гјађа (1944–1949)*, Темишвар, 2004; Стеван Бугарски, *Политичке гјајтије Срба у Румунији (1918–1938)*, Темишвар, 2007; Андреј Милин (колектив), *Срби у Румунији за време комунизма: звучни архив и приручник о стјадању*, Темишвар, 2010.

²⁷ Објављено је до сада 14 зборника радова, приредио Сима Жарков.

књижевном пољу. Након десетак година већина њих се појављује са првом збирком песама: Миладин Симоновић, Живанов Банду Светлана, Светомир Богданов, Зоран Вуксановић, Горан Стефановић, Симонида Бугарски Шолаја и др. Појављују се и нова имена: Мирјана Чоков, Милана Петров и Борко Илин. Све њих одликује модерни дух поезије коју стварају „каткад нестрпљиво и дрско, понекад зачуђујуће мудро“. Појављује се једна нова димензија песништва, духовна лирика из пера свештеника-песника Благоја Чоботина и Саше Јашина која се није могла развити пре четврт века.

Када је у питању такозвано женско перо, издвојићемо два крупна имена: Љубицу Рајкић и Љубинку Перицац Станков, обе сјајне песникиње које пишу поезију која се воли и боли. Обе песникиње су многоструко награђиване и у Румунији и у Србији. Код Љубице Рајкић фасцинира језик коме дарује неку унутрашњу звучност као одјек звона, док код Љубинке Перицац Станков поетичност се утемељује на нивоу детаља и језгровитости израза. Обе су песникиње заступљене у српским и румунским антологијама, баве се и преводилаштвом, а о њиховом песништву су писали познати српски критичари и истраживачи.

Песник чије је име визит-карта за књижевност Срба у Румунији је свакако Славомир Гвозденовић. Објавио је 30 књига поезије, стварајући искључиво на матерњем језику од којих је десетак збирки објављено у Србији у познатим издавачким кућама (Просвета, Елит-Медика, Агора и др.). Приредио је десетак антологија српске књижевности, а заступљен је у више десетина српских, румунских и европских антологија. Преводи српску и румунску поезију и превођен је на десетак језика. Укључен је у бројне књижевне лексиконе и многоструко је награђиван у Србији за ангажованост у активностима у повезивању са матицом и дијаспором међу собом, а и Румунији за своју ангажованост у културним и друштвеним активностима Срба у Румунији. Од самог почетка Војислава Стојановић је видела у песнику Славомиру Гвозденовићу један снажан лирски темперамент и смело естетско отварање у његовој поезији. А данас о њему песник Јован Зивлак каже:

„Славомир Гвозденовић је успео да, с једне стране, артикулише своје поимање поетски новог (све до формалних налога постмодерне), а да, у исти час, није порекао снажан дослух, *йуйчану врйцу* и ослонац, који његова поезија – много темељније и изразитије но што је то случај с поезијом других, једнако успешних и значајних песника из наше дијаспоре – има у самој српској и новијој песничкој традицији. Та *двојакост* је битна врлина и предност, односно квалитет Гвозденовићевог зрелог певања. Она је и нека врста *амблема* што обележава и спецификује темељни Гвозденовићев допринос савременој српској поезији“ (Зивлак, Београд, 2005).

Када је у питању проза (роман или кратка проза), писци који су истрајали јесу неоспорно Чедомир Миленовић и Иво Мунђан. На издавачком плану сваке се године појављују и преводи класика (Доситеј Обрадовић, Иво Андрић, Данило Киш, Јован Дучић и др.) или савремених писаца (Гојко Ђого,

Милош Латиновић, Радомир Андрић, Миодраг Павловић, Миодраг Јакшић, Добрица Ћосић и др.). Примећујемо да се последњих година појављује све чешће нова књижевна врста – афоризам (Горан Мракић, добитник Награде „Радоје Домановић“ Удружења књижевника Србије за најбољег српског сатиричара дијаспоре 2006. Његови афоризми објављивани су у „Политици“ и другим новинама и часописима).

Овде морамо уврстити и један сјајан издавачки подухват *Зборник српске књижевности* у 8 томова са око 5000 страница, посвећен ауторима из матичне књижевности и који успева да презентује увид српске књижевности од првих књижевних остварења до данас. Селекцију свих ових књижевних текстова и критичких коментара извршио је Светозар Марков градећи један свој преглед који треба да послужи ученицима, студентима, професорима и другим Србима као допунска лектира.

Иако је у раном периоду развој ове књижевности био обележен строгим временским канонима, везаним за идеолошки израз, који је био израженији против социјалистичког режима него против истине и стварности, аватари реализма ће постепено нестати пред новим таласом генерација писаца који ће модернизовати књижевни дискурс стварањем сложене уметничке визије кроз примену различитих наративних техника. Не смемо заборавити да су писци на српском језику у Румунији имали модел матице и увид у полихронну књижевну сцену румунске књижевности, и у поезији и у прози. Иако су многа стваралачка дела овог периода остала верна реалистичком моделу приповедања, неоспорно треба признати и спремност појединих аутора да потраже нове облике изражавања.

Савез Срба у Румунији већ је годинама гост међународног Сајма књига у Београду, као што је то учинио и ове године на 64. по реду под геслом „Писмо–глава“ на којем је представио своје овогодишње издаваштво.

Циљ нашег рада био је да се књижевни радови на српском језику не посматрају са становишта књижевне критике, вредносних судова или хијерархије, већ је примарни задатак био да укаже на развој књижевности на српском језику у Румунији.

У закључку можемо констатовати да књижевност на српском језику у Румунији данас представља једну од литература у расејању која неоспорно чини саставни део књижевног наслеђа на српском језику. Дијаспори је хитно потребна подршка матице, као што је матици нужна помоћ дијаспоре, и морална и духовна.

ЛИТЕРАТУРА

- Иво Мунђан, *Наше јоре листи*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2010.
 Живко Милин, *Критички ојледи*, Букурешт: Критерион, 1984.
 Живко Милин, *Одабрани осврћи*, Темишвар: Миртон, 1999.

- Живко Милин, *Лексикон њорайних Срба њосленика њисане речи у Румунији*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2004.
- Жива Милин, *Студије из србисџике*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2008.
- Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2000.
- Љубинка Перинац Станков, *Књижевне хронике, есеји*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2006.
- Љубомир Степанов, *Савез Срба у Румунији. 1990–1997*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 1997.
- Милан Ванку, *Срџско-јуџословенско-румунски односи кроз векове*, Београд: Стручна књига, 2005.
- Миљурко Вукадиновић, *Приближавања*, Букурешт: Критерион, 1992.
- Мирко Живковић, *Сведочансџва*, Букурешт: Критерион, 1976.
- Небојша Поповић, *Књижевни осврџи*, Букурешт: Критерион, 1977.
- Стеван Бугарски, *Завичајна књижевност Срба у Румунији 1918–1947*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2007.
- Стеван Бугарски, *Додире и њрожимања. Војислава Сџојановић*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2009.
- Стеван Бугарски, Живко Милин, *Лексикон Срба књижевника са данашње џерииџорије Румуније: 1705–2015*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2016.
- Трајање. Избор из њоезије и њрозе на срџскохрвајском језику у С. Р. Румунији*, избор извршила и приказ написала Војислава Стојановић, Ваљево–Београд: ГИП „Милић Ракић“, Културно-просветна заједница Србије, 1986.

Octavia Nedelcu

THE PLACE OF THE SERBIAN LITERATURE IN ROMANIA WITHIN THE LITERATURE OF THE COUNTRY OF ORIGIN

S u m m a r y

The Romanian (Yugoslav) Serbian cultural relations have always arisen interest among researchers, Slavists, historians and literary critics over time, resulting in numerous books, studies, articles, scientific papers delivered at national and international conferences. However, when it comes to the evolution of the Serbian-language literature in Romania, the number of these works is much diminished, being rather limited to a few studies, essays, prefaces or postfaces in anthologies or literary lexicons. In this sense, our work is a modest contribution to the “critical radiography” of the works of the Serbian-language writers in Romania, having a rather synthetic and informative character with the intention of emphasizing its belonging to the literature of the country of origin, promoting and recognizing it in the Serbian cultural space.

Keywords: Romanian-Serbian cultural relations, minority literature, identity, Serbian literature in Romania, diaspora